

Taler i trykk

Bokhistoriske perspektiver på utgivelser av Læstadius' taler

AV BENGT-OVE ANDREASSEN

Målsettingen med denne artikkelen er todelt. Først gjøres en kartlegging av norske og svenske oversettelser og utgivelser av Lars Levi Læstadius' taler (prekener). Dernest viser en bokhistorisk tilnærming til hver utgivelse hva bakgrunnen for utgivelsen og oversettelsen har vært. Kartleggingen har vist at senere postiller ses i sammenheng med tre finske utgivelser i perioden 1876 til 1924, som gjerne refereres til første, andre og tredje postille. Den bokhistoriske tilnærmingen viser at utgivelser av Læstadius' taler er et internt læstadiansk anliggende. Videre kan de aller fleste utgivelsene på finsk, norsk og svensk knyttes til initiativer fra én spesifikk læstadiansk gruppe, De førstefødte. Funn fra artikkelens kartlegging drøftes avslutningsvis i lys av bokhistoriske perspektiver. Blant annet drøftes hvorvidt De førstefødtes særlige engasjement kan sies å være en søken etter å tilpasse nye oversettelser til eksisterende forkynnelse.

Nøkkelord: Læstadius, læstadianisme, De førstefødte, bokhistorie, oversettelse.

I mitt forskningsarbeid om den læstadianske vekkelsesbevegelsen har jeg gjennom årenes løp registrert referanser til ulike utgaver av Læstadius' taler. Denne artikkelen er et resultat av et arbeid som i første rekke handlet om å kartlegge norske og svenske utgaver av Læstadius' taler. Dernest har en bokhistorisk tilnærming til de ulike utgavene vist at oversettelsene og utgivelsene av Læstadius' taler er kommet i stand etter initiativ fra læstadianerne selv. Talene har hovedsakelig vært oversatt og utgitt av læstadianere for læstadianere i såkalte postiller. I kristen tradisjon er betegnelsen postille ofte brukt om en samling prekener over kirkeårets tekster. De læstadianske postillene følger en luthersk tradisjon.

jon, og kan sies å følge samme idé som de lutherske kirkepostillene. De består av tekster som følger kirkeåret. Et utgangspunkt for å kartlegge ulike Læstadiuspostiller har vært Pekka Raittilas (1967) bibliografi og Lauri Peltomaas (1993) *Predikotextregister*.¹

Den læstadianske bevegelsen er en kristen vekkelse som oppstod på i Karesuando i Sverige på 1840-tallet i kjølvannet av den svenske presten Lars Levi Læstadius' (1800–1861) forkynnelse. I dag finnes mange ulike læstadianske grupper som resultat av flere splittelser. Et hovedskille går mellom den såkalte Øst- og Vestlæstadianismen etter en splittelse ved inngangen til 1900-tallet. Vestlæstadianismen er tilnærmet synonym med gruppen De førstefødte. I den Østlæstadianske tradisjonen finnes det flere grupper (jf. Talonen 2001), men i denne artikkelen vises det kun til to norske grupper, den såkalte Alta-retningen (offisielt menighetsbegrep, Elvebakken læstadianske menighet) og Lyngen-retningen (offisielt menighetsbegrep, Den luthersk-læstadianske menighet).

Den læstadianske bevegelse har spredt seg til en rekke land, og utgivelser av Læstadius' taler foreligger i tillegg til finsk, norsk og svensk, også på samisk, engelsk, tysk, russisk, estisk, latvisk og nederlandsk. Oversettelsene har kommet i stand etter læstadiansk misjonsaktivitet (Talonen 2019, in press).

De fleste Læstadiuspostillene på finsk, norsk og svensk kan knyttes til initiativer fra De førstefødte. Arbeidet med denne artikkelen har avdekket at det er denne grupperingen som har stått bak alle de fem svenske oversettelsene som er utgitt i perioden 1956 til 1999. Av tre norske utgivelser av Læstadius' taler står De førstefødte i Norge bak to. Det samme mønster gjelder også oversettelser til andre språk, og har vært en del av misjonsarbeidet til De førstefødte (jf. Talonen 2019, in press). Denne artikkelen drøfter finske, norske og svenske utgivelser. Et bokhistorisk perspektiv, og særlig et fokus på Robert Darntons ([1982] 2003) kommunikasjonskretsløp, handler i denne artikkelen om å kartlegge ulike postilleutgaver på svensk og norsk, hvem som har

¹ Enkelte av de postillene som det vises til i denne teksten finnes i pdf på nettstedet <http://laestadiustexter.se> [sist besøkt 9. november 2018].

oversatt og gitt ut postillene, og hvor de er trykket. Dette fokuset har gitt innblikk i flere sider ved utgivelsene av Læstadius' taler. En slik tilnærming medfører at en tolkning av innholdet i Læstadius' taler, hvilke skriftsteder de refererer til, og hvor i kirkeåret de plasseres, faller utenfor denne artikkelen.

LÆSTADIUS' TALER

Læstadius omtales gjerne som en original og spennende taler. Talene hans kjennetegnes av en original symbolbruk, samtidig som de ofte inneholder et direkte og rått språk (Bergqvist 1901:125). De fleste bevarte talene er fra 1840- og 1850-tallet, men talene ble ikke samlet og redigert i Læstadius' levetid. De ble formidlet og opplest som *taler* i form av enkelttekster. Han laget imidlertid selv en samling bestående av 16 prekener til bruk ved sognebud (Elgvin 2010:36). Den første store samlingen med taler for hele kirkeåret av Læstadius ble publisert femten år etter hans død, i 1876². Det var den finske *Prowasti Lars Lewi Læstadiusen Kirkko-postilla eli Wuotisten sunnantai- ja juhla-päiwäin ewankeliumein selitys*.

De bevarte talene ble nedskrevet av Læstadius som forberedelse til gudstjenester. Hvor tett han i sin praktiske forkynnelse lå til manuskriptet finnes ingen opplysninger om. Det er i dag 466 bevarte prekener av Læstadius. Av disse er 304 i originalmanuskripter, og de fleste er fullstendige (Elgvin 2010:36). Noen mangler innledning eller avslutning, eller finnes kun i fragmenter. De fleste originalmanuskriptene er skrevet på finsk, mens 74 er skrevet på svensk, og fire originalmanus er på lulesamisk. At antallet finske taler er så stort kan forklares med at Karesuando og Pajala – hvor Læstadius hadde sitt virke i perioden 1826–1861 – primært var finskspråklig. Vekkelsen spredte seg fra slutten av 1840-tallet til svenske, norske og ulike samiske områder på Nordkalotten. Det ble derfor vanlig praksis helt fra vekkelsens begynn-

² Mindre samlinger ble riktignok publisert før 1876 (jf. bibliografien i Raittila 1967:273–274), men altså ikke en samling av prekener for hele kirkeåret.

else å simultanoversette talene som ble lest, og senere når predikanter talte.

Talene til Læstadius har vært gjort til gjenstand for forskning på ulike måter. Det er finske og svenske forskere som har levert de fleste bidragene (f.eks. Thulin 1949; Dahlbäck 1950; Brännström 1962; Wikmark 1980; Nilsson 1988; Kujanpää 1997), mens norske bidrag er svært få (Elgvin 2010). Forskningen er hovedsakelig forankret i systematisk teologi, og har handlet om å gjøre en fortolkning av Læstadius' teologi og hans evne til å kontekstualisere kristne ideer.

Bokhistoriske perspektiver har ikke vært anvendt i forskningen på den læstadianske vekkelsesbevegelsen. Med utgangspunkt i et bokhistorisk perspektiv søker denne artikkelen å rette oppmerksomhet rundt kommunikasjonskretsløpet til utgivelser av Læstadius' taler. Målsetningen er dermed å si noe om utgivelser av Læstadius' taler i bokform, hvem som har stått bak og hvordan de ulike utgivelsene har vært oppfattet i læstadiansk tradisjon.

BOKHISTORIE, SPRÅK OG OVERSETTELSE – TEORETISKE PERSPEKTIVER

Bokhistoriske perspektiver og de analytiske og metodiske perspektivene som slike perspektiver har løftet fram, har gjort seg stadig mer gjeldende på tvers av humanistiske disipliner (Krefting 2017:255). Det er gjerne den amerikanske historikeren Robert Darnton ([1982] 2003) som får æren av å ha etablert bokhistorisk forskning som tverrvitenskapelig felt. Han argumenterte for å føre sammen ulike tilnærminger til en boks historie innenfor historie, litteraturvitenskap og sosiologi. Et bokhistorisk perspektiv handler om å rette oppmerksomheten mot en teksts form og materialitet framfor dens innhold. Det betyr at formmessige og fysiske sider ved teksten vektlegges, og dernest knyttes til publiseringskontekst, medium, form og materialitet (Krefting 2017:255).

I religionsvitenskapen har filologiske studier vært vektlagt i analysen av religiøse tekster (Thomassen 2011). Der den klassiske filologien strebet etter å avdekke en autentisk og autoritativ mening i teksten, har ny filologi interessert seg for ulike varianter av de samme tekstene

(Driscoll 2010). Nå studeres gjerne ulike overleveringsprosesser og hvordan de har skapt variasjoner i tekster. Det betyr at variasjoner i tekstene analyseres og forstås i lys av sosiale, økonomiske og intellektuelle forhold.

Oversettelse er et område som stadig gis mer oppmerksomhet i religionsvitenskapen. Ikke bare fordi det handler om å gjøre tilgjengelig (religiøse) tekster på ulike språk, men fordi oversettelse også gjenspeiler historiske og kontekstuelle tema (Engler og Gardiner 2015:521). Oversetteren vil alltid være påvirket av sin kontekst, bakgrunn og forforståelse i sitt arbeide. En oversatt tekst vil derfor påvirkes av oversetter og konteksten oversettelsen skjer i. Religionshistorikeren Gina Dahl (2013:137) har vist hvordan arbeidet med bibeloversettelser har vært preget av en idé om at bibel og teologi skulle stemme overens. Det var ikke bare slik at teologien skulle være i tråd med Bibelen. Med etablerte tolkningsfelleskap og tolkningstradisjoner førte det paradoksalt nok at nyutgivelser av Bibelen også måtte være i tråd med etablert teologi. Slik sett preger en kontekst oversettelser på flere måter.

Religionshistorikeren Alan Williams (2011:423) hevder at religiøse grupper kan utvikle et eiendomsforhold til religiøse tekster. Det kan resultere i et behov for beskyttelse av tekster, og da særlig språket i tekstene. Språket kan forstås som et «hellig språk» og må derfor beskyttes. Språklige endringer til et mer moderne, kontekstuellet (Williams bruker 'vernacular') og tilpasset språk kan forstås dithen at det mister sin (guddommelige, hellige) kraft og «autentiske» betydning (Williams 2011:424). Oversettelsene av Læstadius' taler fra finsk til svensk berører også ideen om finsk som et «lingua sacra» i læstadiansk tradisjon (jf. Elenius 2001:85). Utfordringen er imidlertid at Læstadius' finske språk var tornedalsfinsk. Det vil si en variant av meänkieli som i dag regnes som en nord-finsk dialektform og siden 1999 et av Sveriges offisielle minoritetsspråk. Forskjellen fra riksfinsk er markant. I tillegg brukte Læstadius nokså skarpe ord og uttrykk som var vanlig i hverdagspråket. Disse to faktorene har dermed gjort det utfordrende å oversette hans taler fra finsk til svensk.

Ønsker om svenske og norske oversettelser av Læstadius' taler meldte seg på slutten av 1800-tallet. Det kan trolig knyttes til at den læstadianske vekkelsen etablerte seg i områder som primært var svensk- eller norskspråklige. Økt leseferdighet har trolig også generert et ønske om å lese Læstadius' taler selv. Samtidig synes finsk å miste noe av sin posisjon som «lingua sacra» i norske og svenske forsamlinger. Dette må også ses i lys av norske og svenske myndigheters politikk overfor minoriteter på Nordkalotten, for eksempel angående hvilke språk som kunne eller skulle brukes i skole og kirke (Elenius 2001; Larsen 2016:71).

Oversettelser og nyttinger av religiøse tekster vil alltid generere ulike oppfatninger og reaksjoner. I læstadiansk tradisjon finnes en parallell til hvordan bevegelsen har oppfattet ulike oversettelser og utgaver av Bibelen og Luthers skrifter. Den læstadianske vekkelsesbevegelse kan beskrives som en konservativ evangelisk-luthersk bevegelse med en sterk betoning av Bibelen som Guds ord. Den sterke betoningen av Bibelens autoritet og uforanderlighet skiller den fra en mer liberal orientert protestantisk kristendom som i større grad er kultur- og kontekstorientert (Bruce 1990:34). I dette ligger det hos mange læstadianere en forventning om at spesifikke formuleringer skal brukes i formuleringen av sentrale begreper, trosbekjennelser og bønner, slik også eldre generasjoner hørte det.

ELDRE OG NYERE FINNSKE LÆSTADIUSPOSTILLER

I læstadiansk tradisjon er det tre finske utgivelser av Læstadius' taler som har satt premisser for senere utgivelser. Den første er tidligere nevnte *Kirkkopostilla* fra 1876 (som også ble trykket opp på nytt i 1900 (jf. Raittila 1967:274)). Det var en samling av taler slik de forelå i originalmanuskriptene (Brännström 1962:26; Koistinen 1999:7). I 1897 ble *Uusi Postilla* (norsk, Nye postillen) og i 1924 ble *Kolmas postilla* (norsk, Tredje postillen) trykket. Disse hadde en noe annen språklig bearbeiding enn *Kirkkopostilla*, og særlig en del kraftuttrykk er tonet ned. For eksempel er uttrykket «perkeleen huora» (djevelens hore) erstattet

med «hengellinen huora» (den åndelige hore) (se Brännström 1962:26–27). *Uusi Postilla* og *Kolmas Postilla* har senere vært trykket i flere utgaver, og ligger blant annet til grunn for nyere oversettelser og utgivelser av Læstadius' taler. De finske utgavene *Postilla I–II* (1964) og *Saarnat I–III* (norsk, prekener) (1996, 1998, 2000) er samlinger av alle tilgjengelig Læstadius' taler. I 1964, da *Postilla I–II* kom ut, inneholdt den 364 nummererte prekener, mens *Saarnat I–III* også inneholder taler som senere er gjort tilgjengelig fra Melvin Niskas private samling i Amerika. Den inneholder 466 nummererte prekener. Språklig er den bearbeidet til et mer moderne finsk enn andre utgaver. For de svenske og norske oversettelsene som omtales i denne artikkelen har *Uusi postilla*, *Kolmas postilla* og *Postilla I–II* vært brukt som grunnlag for både oversettelse og utvalg av Læstadius' taler. Den finske utgivelsen *Saarnoja* (1966) (norsk, prekener) har også vært grunnlag for svenske og norske oversettelser fra 1960-tallet. I *Saarnoja* ble tidligere utgitte Læstadius-taler trykket. Utvalget baserte seg primært på taler som var funnet i den såkalte «Kollerske samlingen»³ i Amerika på 1940-tallet (Häkli 1966:346).

SVENSKA LÆSTADIUSPOSTILLER

Den første postillen på svensk som omfattet et helt kirkeår kom i 1901 med tittelen *Prosten Lars Lewi Laestadii kyrko-postilla*, utgitt på Grönros förlag i Tammerfors. Oversettelsen fra finsk ble gjort av Johan Fredrik Hellman⁴ (1854–1917). Den baserte seg både på taler fra ovennevnte finske *Kirkkopostilla* og *Uusi postilla*.⁵ Hellmans oversettelse og samling av taler synes å ha fått bred resepsjon i læstadiansk tradisjon, og ble brukt både av Øst- og Vestlæstadianerne. I 1963 ble den

³ Om innholdet i den «Kollerske samlingen», se Bäcksbäcka (1948).

⁴ Hellman var finsk, studerte teologi, men livnærte seg senere som bonde, bokhandler og forfatter i området rundt Uleåborg. Han var læstadianer, og sto bak utgivelsen av en rekke skrifter i den læstadianske tradisjonen (jf. Raittila 1967:596).

⁵ I Hellmans sluttord skriver han at talene i hans oversettelse «äro mestadels tagna ur prosten Laestadi år 1897 tryckta finska postilla [dvs. *Uusi postilla*] (Översettaren [Hellman] [1901] 1963:531).

trykket opp på nytt, da som en reaksjon på en annen svensk oversettelse av Læstadius' taler som kom ut i 1956.

I 1956 kom *Evangeliepostilla* oversatt av presten og Læstadius-kjenneren Per Boreman (1890–1964). I forordet skriver Boreman at han ble oppfordret av førstefødtlæstadianerne⁶ i Sverige til å gjøre oversettelsen. Boreman omtaler utgivelsen som «ett selvstendig nytt urval av de bästa bland samtliga tillgängliga predikningar av Læstadius, deribland ett par ej förut publicerade i någon postilla och ett par ej förut tryckta» (Boreman 1956:5). Han gir to kriterier for utvelgelsen: «I strävan efter full objektivitet, har predikningarna valt enligt följande grundsats: A, sådana som ge bästa undervisning om salighetens väg, B, sådana som ge mesta uppbyggelse åt läsare i olika själstillstånd» (Boreman 1956:6). Språklig sett var oversettelsen preget av et noe arkaisk høytidelig eller høykirkelig svensk. Den inneholdt også en detaljert innholdsfortegnelse med referanser til tidligere postilleutgivelser. I talene satte også Boreman inn forslag til salmer som tilhørte skriftsted Læstadius tok utgangspunkt i.

I *Evangeliepostilla* var det også et tillegg på tjue sider med ordforklaringer. Boreman begrunner det med å vise til at Læstadius brukte eldre tornedalsfinsk i sine taler, og at ordforklaringene gir «en kort sammanfattning av Læstadius' teologi och möjligen även kunna tjäna som ett litet kompendium i emnet» (Boreman 1956:6). Boremans vurdering ble fulgt opp av en anmelder som anså oversettelsen med dens tillegg som en god innføring i Læstadius og læstadianismen (Virkkunen 1958).

Utgivelsen og oversettelsen av Boremans postille synes å være preget av det kommunikasjonskretsløpet den skulle inngå i. Boreman var en erfaren oversetter, og hadde tidligere oversatt flere tekster brukt i den svenske kirke til finsk (Dahlbäck 1965:409–410). Boreman omtales som en rutinert oversetter fra svensk til finsk, og med en kjennskap til det finske språket som viste hans «känsla för finskspråkiga valörer» (ibid.). Flere av Boremans bøker og oversettelser var utgitt på Svenska

⁶ Boreman (1956:6) refererer til førstefødtpredikanten Gunnar Jönsson (1905–1982) som den som først foreslo ideen for han.

diakonistyrelsens bokförlag. Forlaget var en del av Svenska kyrkans diakonistyrelse som ble grunnlagt i 1910 som et organ under kyrkemøtet i Svenska kyrkan. Den skulle være et støtteorgan til frivillig forsamlingsarbeid i de ulike sognene. Forlaget Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag ble etablert for å trykke og spre relevant andaktslitteratur, salmebøker og andre oppbyggelige bøker. Den overfor refererte målsetning til Boreman om at oversettelsen skulle kunne brukes oppbyggelig, korresponderer med målsetningen til forlaget til Svenska kyrkans diakonistyrelse. Det er nærliggende å tenke at en avtale med dette forlaget har preget Boremans oversettelse. Forlagets mål om å spre kristen andaktslitteratur til det svenske folk under paraplyen til Svenska kyrkan, har muligvis påvirket utgivelsen til å være mer tilpasset kirkelige forhold. Borte er Læstadius' kraftuttrykk og språket er for øvrig tilpasset en svensk kirkelig leserskare. Det omfattende tillegget med ordforklaringer kan også tyde på at det var en utgivelse som siktet mot en leserskare utenfor den læstadianske bevegelsen. Selv om ikke Boreman formulerer det eksplisitt, er det tydelig at han har forsøkt å få til en utgivelse som kan anvendes både blant læstadianerne og blant medlemmer i kirken som er ikke-læstadianere.

Selv om Boremans oversettelse på mange måter var autorisert gjennom henvisninger til sentrale predikanter da den kom ut, vakte den intern uro blant de De førstefødte. Kritikken av oversettelsen og utgivelsen knyttet til flere sider, som av kritikerne anses å ha utviklet seg over flere år (jf. Koistinen 1976). I en avisreportasje fra *Svenska dagbladet* (31. oktober 1965, 22) ble det rapportert at «På predikanternas bord» ligger Læstadius' postille som «översattes från finska av dåvarande kontraktsprosten Per Boreman». Lengre ned på siden: «(...) man t.o.m. ansett att den postilla, ur vilken några citat hämtas, icke håller måttet. Man har kritiserat den hyfsning av språket som gjorts» (ibid.). Boremans oversettelse til et høykirkelig svensk språk, samt at han hadde utelatt passasjer fra talene, ble tolket som tilpasning til moderne kristendom, og dermed et læremessig brudd i læstadiansk tradisjon. Oversettelsen ble satt i en større sammenheng og ble trukket fram som et konkret eksempel på tilpasning og modernisering av «de eldstes lære».

Kritikken ble særlig rettet mot de ledende predikantene blant De førstefødte, som hadde bestilt og godkjent oversettelsen. Senere førte denne uroen til at en gruppe brøt med De førstefødte. De fikk navnet «Levi-gruppen» etter den ledende predikanten, Levi Älvgren (1901-1980).

Senere har det kommet flere utgaver av Læstadius' taler på svensk. I 1967 kom boken *L.L. Læstadius Predikningar* som inneholder taler oversatt fra finsk til svensk av førstefødtepredikanten Johan Pietiläinen, utgitt på Kyrkliga förbundets bokförlag⁷ i Göteborg. Utgaven inneholder tjuefem skriftetaler, atten «husforhørstaler», åtte andre utvalgte taler, *Crapula Mundi* (Læstadius' pastoralavhandling fra 1843), samt register over Læstadius-taler i tidligere svenske postilleutgaver⁸. Pietiläinens oversettelse er den eneste samlingen av taler Læstadius skrev til anledninger som ikke følger kirkeåret. Denne samlingen av taler er utgitt på nytt i 2017 av De førstefødte⁹ i Sverige.

I 1985 ble *Lars Levi Læstadius. Postilla* utgitt av førstefødtepredikanten Samuel Wettainen (1922–2001). Den er ikke utgitt på et forlag, men trykket av Affärstryckeriet i Norrtälje. Utgaven inneholder 111 taler av Læstadius, og synes å erstatte Boreman-postillen blant de svenske førstefødt-læstadianerne. Wettainen angir de finske utgavene *Postilla I–II* (1964) og *Saarnoja* (1966) som grunnlag for utgivelsen. Wettainens *Postilla* inneholder de samme talene som i Boremans oversettelse, men er supplert med skriftetaler, «husforhørstaler» og visitasjonstaler som var tatt med i Pietiläinens oversettelse. Det er også tatt med taler som hadde vært trykket i meldingsbladet *Faderrösten*, som Wettainen var redaktør for (se Andreassen 2016). Talene som baserer

⁷ Kyrkliga förbundet för evangelisk luthersk tro ble etablert i 1923. Målsetningen var blant annet å ” inom vår svenska kyrka arbeta för bevarande och främjande av biblisk kristendom”. Kyrkliga förbundets bokförlag arbetet (og arbeider fremdeles) med å gi ut bøker som ”visar fullt förtroende för Bibeln”. Sitatene er hentet fra www.kyrkligaforbundet.se [sist besøkt 11.01.18].

⁸ Dvs. register over taler tatt med i Hellmans oversettelse fra 1901 og nyttigivelse i 1963, samt Boremans oversettelse fra 1956.

⁹ I forsatsbladet heter det at utgiver er Den Ursprungliga Apostolisk Lutherska Förstföddas Församling i Sverige. Forordet til andre utgave er underskrevet Västlæstadianska församlingen 2016. Begge betegnelsene sammenfaller med den kortere betegnelsen De førstefødte.

seg på Boremans oversettelse, mangler fremdeles passasjene Boreman utelot, men språket er modernisert.

Wettainen kommenterer i forordet utfordringen med å «bevare dessa predikningars säregna natur vid överförandet till nutida svensk språkdräkt» (Wettainen 1985:7). Wettainen følger slik sett opp oversettelsen av Boreman, men med et mer moderne svensk språk. Wettainen tilbyr også innledningsvis noen forklaringer av uttrykk som anses som viktige i Læstadius' taler. Det er uttrykkene «den himmelske Föräldern», «nådetjuvar» og «sorglösa». Wettainen skriver at øvrige ord hos Læstadius best forstås i den sammenheng de brukes i talene.

I 1999 kom *L. L. Læstadius Nye Evangeliepostillan* utgitt av Lauri Koistinen, trykket av boktrykkeriet Gummerus Kirjapaino Oy i Jyväskylä i Finland. I forordet skriver han at det er en «korrigerad version av den av prosten Per Boreman år 1956 översatta Evangeliepostillan av Lars Levi Laestadius. Boken har granskats, korrigerats och kompletterats enligt källorna. De omkring 45 000 ord som Boreman utlämnade från sin översättning har nu återförts dit de hör» (Koistinen 1999:7). Koistinenes postille skiller seg fra tidligere utgaver ved å være en tekstkritisk utgave. I brødeteksten er det markert med blå skrift hvilke deler av teksten Boreman utelot, og i hver tale er et omfattende fotnoteverk som viser ulike oversettelser fra finsk til svensk i ulike postiller.¹⁰ Utvalget av taler følger i all hovedsak Boreman-postillen, mens oversettelsen baserer seg på originalmanuskripter eller på *Kirkkopostilla* (1876). Koistinenes utgave følger Boremans oversettelse for å systematisk vise manglene ved den.

Dette var for øvrig ikke den første postilleutgivelsen initiert av Levi-gruppen. I tillegg til opptrykket i 1963 av Hellmanns oversettelse, fikk de i 1973 trykket en faksimile av 1876-utgaven av *Kirkkopostilla*, og senere redigerte Koistinen, sammen med Hannu Viljanen, *Saarnat Puhtaina*¹¹ (norsk, Fullstendige taler), publisert i Pieksämäki i 1984.

¹⁰ Koistinen referer til de svenske postilleutgavene av Boreman (1956), Hellmann (1963) og Wettainen (1985).

¹¹ Den fullstendige tittelen på *Saarnat Puhtaina* (også omtalt som *Puhtaat Saarnat*) (Pieksämäki 1984) var: *Rovasti Lars Levi Laestadiuksen saarnat puhtaina. Jotka vas-*

Den inneholder 180 taler for hele kirkeåret. Alle disse utgivelsene på svensk og finsk må ses i lys av reaksjonene på Boreman-postillen i 1956. I Levi-gruppens arbeid med å utgi taler og andre tekster, er Koistinen en sentral aktør og har vært aktiv med å produsere tekster som kritiserer De førstefødte helt fra 1950-tallet og fram til i dag (se Koistinen 1976; Koistinen og Mäkelä red. 1990).

Mens denne artikkelen skrives, er en komplett samling av alle Læstadius' taler oversatt til svensk (i seks bind) under utgivelse. Utgivelsen er initiert av Lars Erik Wikberg på forlaget Biblioteca Laestadiana (Wikberg red. 2006–2013) og oversettes av Tore Töyrä. Både Wikberg og Töyrä tilhører den Østlæstadianske tradisjonen. På forlagets nettside omtales prosjektet på denne måten: "Alla bevarade predikningar av Laestadius utgivna för första gången på svenska. Översättningen överensstämmer helt med originalmanuskripten, och kommer att bli den "slutgiltiga" utgåvan av hans predikningar."¹² I 2018 er de tre første bindene kommet ut, og prosjektet har en målsetning om å være ferdig i 2020. Utgivelsen vil da bli det andre verket etter det finske *Saarnat I–III* som inneholder alle bevarte Læstadius-taler.

NORSKE LÆSTADIUSPOSTILLER

Det finnes kun tre norske oversettelser av Læstadius' taler. Oversettelsene har kommet med mange års mellomrom, og synes ikke å ha vakt særlig diskusjon. Allerede på 1880-tallet hadde læstadianerpredikanten Ananias Brune (1853–1942) oversatt flere av Læstadius' taler. Noen av disse ble trykket enkeltvis (Raittila 1967:276), men det var først i 1901 en større samling av Læstadius' taler kom ut på norsk, oversatt av

toin niitä kavaloitu väärentäjiä näinä lopun aikoina hajallaan olevista käsikirjoituksista kokoilivat Lauri Koistinen ja Hannu Viljakainen [Svensk, Prosten Lars Levi Laestadius predikningar. Rena. Vilka emot deras listiga förfalskare på dessa yttersta tider av förskingrade handskrifter ihopsamlades av Lauri Koistinen och Hannu Viljakainen]. Tittelen var ifølge Koistinen inspirert av en finsk oversettelse av Luthers kirkepostille utgitt i Vasa 1848 av Durchman och Ingman (Koistinen i e-post til forfatteren, 24.11.2018).

¹² <http://www.bibliotecalaestadiana.se/Postillor.html> [sist besøkt 12. februar 2018].

Brune, trykket i Vadsø på forfatterens eget forlag. Den baserte seg på den finske *Kirkkopostilla* fra 1876. Brunnes oversettelse ble trykket i et andre og utvidet opplag i 1933, da supplert med taler fra *Uusi postilla* og *Kolmas postilla*.

Det andre utvidede opplaget fra 1933 ble trykket i Narvik av Narviks bokhandel. Trolig har en norsk oversettelse vært etterspurt, og på dette tidspunktet var Brunnes oversettelse den eneste fullstendige norske utgave som fulgte et helt kirkeår. Brunnes oversettelse ble også trykket opp i 1984¹³ etter initiativ fra Lyngen-retningen. Brunnes oversettelse ble lenge den eneste på norsk. Når opptrykkene av denne har vært gjort i Vadsø, Narvik og Tromsø, kan det indikere at den har vært lest i alle læstadianske grupperinger i Norge.

På sommersamlingene i Lofoten og Ofoten i 1937 ble førstefødtpredikanten Andreas Børresen (1900–1962) oppfordret til å gjøre en oversettelse av den tredje postillen (*Kolmas Postilla*, 1924) fra finsk til norsk (Børresen 1953:1). Den kom ut i 1953 med tittelen *Tredie postille. Kirkepostille*. Bertheus Antonsen, Beisfjord står oppført som utgiver, og Narvik som trykkested. I oversettelsen tok også Børresen med prekener fra *Kirkkopostilla* og *Uusi postilla* som ikke hadde vært oversatt til norsk tidligere. Børresens oversettelse komplementerte på mange måter Brunnes oversettelse, og førte til at det nå var flere Læstadius-taler oversatt til norsk.

Børresen skiver om oversettelsesarbeidet: «Det er kvasse og skarpe ord Læstadius bruker, når han prediker lovens sannhet for det sorgløse folk. Men det kan heller ikke være annerledes (...)». Børresen viser til Sal. 45,6¹⁴ som en begrunnelse for å bevare den røffe språklige stilen. Børresen skriver i fortalen at en stor del av manuskriptet med oversett-

¹³ Et interessant spørsmål er hvorvidt opptrykket i 1984 av Brunnes oversettelse fra 1933 kan settes i sammenheng med første bind (i 1984) av oversettelsen på Læstadius-forlaget initiert av De førstefødte i Norge (se nedenfor). Oversettelsen av Rustholkarhusund var i moderne bokmål, mens Brunnes oversettelse var i en språkdrakt som nok var den Lyngen-læstadianerne foretrakk. For eksempel slik de foretrakk bibeloversettelsen fra 1930 og tok avstand fra oversettelsen fra 1978 (jf. Svebak 1990).

¹⁴ Sal. 45,6: «Pilene dine er spisse, folkeslag stupet for deg. Kongens fiender er rammet i hjertet».

elser som hadde vært ferdig i 1944 ble ødelagt i forbindelse med evakueringen av Finnmark under andre verdenskrig. Mye av oversettelsesarbeidet måtte derfor gjøres på nytt. Forordet til den trykte utgaven fra 1953 er datert 10. desember 1948. Det tok dermed nesten fem år før oversettelsene faktisk ble trykket, uten at det forklares hvorfor.

Børresens oversettelse på norsk ble avløst av trebindsverket *Prost L. L. Læstadius Prekensamling I–III* (utgitt i 1984, 1988 og 1993), oversatt av Raija Rustholkarhu-Sund, utgitt på Læstadiusforlaget i Narvik. Prekensamlingen består totalt av 249 prekener, hvorav mange ikke har vært oversatt til norsk tidligere. Oversettelsen og utvalget baserer seg på *Postilla I–II* (1964) og *Saarnoja* (1966). Det fremkommer ikke eksplisitt hvem som har tatt initiativ til oversettelsen, men oversetteren refererer til flere førstefødtepredikanter¹⁵ som har bidratt med råd i oversettelsesarbeidet. Oversetteren kommenterer i forordet at målet for oversettelsen har vært «å skape et så lettfattelig og tidløst språk som mulig uten å forandre noe på innholdet» (Rustholkarhu-Sund 1984:7). Og videre: «Den særegne stemningen og de spesielle uttrykkene er forsøkt bevart så langt som mulig» (ibid.). Siden bind tre ble trykket i 1993 har det ikke vært gjort flere oversettelser av Læstadius' taler til norsk.

BOKHISTORIE OG LÆSTADIUS-POSTILLER

Et forsøk på å gå bokhistorisk til verks har handlet om å undersøke hver enkelt postilleutgave med tanke på oversetter, utgiver, spredning og resepsjon, og virkningshistorie. Tanken har vært å se på hver postilleutgave i lys av bokhistorikeren Robert Darntons ([1982] 2003:46) uttrykk «kommunikasjonskretsløp». Et slikt «kommunikasjonskretsløp»

¹⁵ I oversetterens forord til bind 1 nevnes bl.a. Bertheus Antonsen (1909–1982), Ingvald Fagerjord (1907–1983) og John Olai Elvebakk (1912–1984). De har alle vært regnet som ledende og viktige predikanter blant De førstefødte i Norge (Kristiansen 2014). I tillegg viser oversetteren til Johan Pietiläinen som bl.a. har oversatt Læstadius-taler og brev fra førstefødte-tradisjonen til svensk. I bind 3 skriver oversetteren: «En spesiell takk skal predikantene i Ofoten og Lofoten ha for givende møter hvor mange spørsmål angående dette vanskelig og omfangsrike arbeidet er blitt drøftet» (s. 7). Trebindsverket er også trykket av Læstadiusforlaget i Narvik. Alt dette viser at det er De førstefødte som står bak utgivelsen.

løper fra forfatter (oversetter) til forlegger, trykker (forlag), distributør, bokhandler og til leser. Et bokhistorisk perspektiv handler om hver av disse fasene i prosessen, og om prosessen som helhet, samtidig med en åpenhet om at de ulike leddene i dette kommunikasjonskretslopet påvirker hverandre.

Undersøkelsen har vist at de fleste norske og svenske postille-utgavene har vært initiert, oversatt og utgitt av læstadianere for intern distribusjon og bruk. Med Boremans postille i 1956 oversettes en Læstadius-postille for første gang av en profesjonell oversetter som står utenfor den læstadianske tradisjonen, og utgis på et større forlag med bred distribusjon i Sverige. Senere ble Pietiläinens (1967) oversettelse også utgitt på et mindre forlag. Hellmans (1901/1963) oversettelse ble gitt ut privat, og det samme gjaldt for Wettainens (1985) oversettelse. I Norge er alle Læstadius-postiller utgitt av enkeltpersoner eller på små private forlag. Den finske utgaven av *Postilla I–II* (1964) og *Saarnoja* (1966) ble utgitt av Akateeminen kustannusliike¹⁶ i Helsingfors, som er et mindre forlag etablert av førstefødtlæstadianeren Mikko Mattila, mens trebindsverket *Saarnat I–III* (1996, 1998, 2000) er utgitt i Lahti av De førstefødte i Finland. Med utgangspunkt i Darntons begrep om «kommunikasjonskretslop», kan vi si at Læstadiuspostillene har et avgrenset kommunikasjonskretslop, fordi de oversettes og distribueres internt.

Mer overordnet er det tydelig at oversettelsene og utgivelse av Læstadius' taler har paralleller til oversettelser av religiøse tekster generelt. Enhver slik oversettelse vil alltid kreve en fortolkning av ulike ord og formuleringer som nødvendigvis ikke kan oversettes på én måte. Oversetteren vil alltid være påvirket av sin kontekst, bakgrunn og forforståelse i sitt arbeide. Religionshistorikeren Alan Williams (2011:423) poeng om at religiøse grupper kan utvikle et eiendomsforhold og et beskyttelsesbehov til religiøse tekster, kan være en del av en forklaring

¹⁶ Forlaget ga også ut annen litteratur, men har hatt en begrenset katalog. Utgivelsene av Læstadius-postiller begrenser seg til 1960- og 1970-tallet. I dette tidsrommet trykket de også enkelttitler om læstadiansk historie (f.eks. Raittala 1976). Senere har De førstefødte utgitt postiller selv og brukt andre trykkerier.

hvorfor læstadianerne har brukt ressurser på å oversette, redigere og trykke Læstadius' taler. Det handler om å ha kontroll over tekstene, og forvalte dem riktig. Postille-utgivelsene initiert av Levi-gruppen er et tydelig eksempel på et slik ønske om å ha kontroll over Læstadius' taler.

Et slikt internt engasjementet for oversettelser og utgivelser av Læstadius' taler har en parallell til utgivelser av annen religiøs litteratur i læstadiansk tradisjon. De norske gruppene Lyngen-retningen og Alta-retningen har utgitt egne salmebøker (jf. Kristiansen 2000). I tillegg kan nevnes Lyngen-retningens arbeid med utgivelser av taler av egne predikanter, samt å få trykket C. P. Caspari og Gisle Johnsons oversettelse av *Konkordieboken* fra 1868 til egen intern distribusjon og bruk (*Konkordieboken* [1899] 1980). Læstadiustalene, sammen med salmebøker og annen oppbyggelig litteratur, synes dermed å bli samlet, oversatt, redigert og trykket etter internt behov. På den måten har læstadianerne utviklet religiøse tekster som har passet med etablert kristendomsforståelse og forkynnelse.

Williams peker videre på at språket ofte forstås som et «hellig språk» og må derfor beskyttes. Insideres vurderinger vil dermed preges av et ønske om å bevare et spesifikt og kjent språkuttrykk. Språklige endringer kan forstås dithen at teksten mister sin (guddommelige, hellige) kraft og «autentisitet» (Williams 2011:424). Hellmans (1901/1963) oversettelse ble kritisert av en prest utenfor den læstadianske tradisjonen for å bære preg av «fennismer» og «osvenska ordbildningar» (Bergqvist 1901:133). Samtidig er det mulig å tenke at Hellmans oversettelse til svensk passet det finsk-svenske språket i Nord-Sverige og svenskspråklige Tornedalen. Lesere i disse områdene hadde trolig en annen vurdering av språket enn Olof Bergqvist (1862–1940) som var født, oppvokst og utdannet i Sør-Sverige, selv om han var biskop i Luleå i over tretti år. Å trykke Hellmans oversettelse på nytt i 1963 som en reaksjon på Boremans oversettelse var dermed nærliggende for læstadianere i Nord-Sverige. En annen faktor er at Hellmans oversettelse var det eneste andre alternativet på svensk. Den hadde vært den rådende svenske oversettelse i over femti år. Det betyr at ordlyden i hans oversettelse har vært den svenske språkdrakt læstadianerne har vært vant til

å høre Læstadius' taler. «Fennismene» som Bergqvist kritiserte som et uttrykk for dårlig språk, var trolig helt vanlig i svensk-finske miljøer i Nord-Sverige på grensen til Finland. En annen oversettelse, som kanskje flyter bedre rent språklig, vil kunne oppleves annerledes og dermed ikke i tråd med forventningene om hvordan Læstadius' taler skulle lyde.

Reaksjonene på Boremans oversettelse i 1956 viser at språket og utelatelene av passasjer i talene, ble tillagt symbolsk betydning. Et noe arkaisk høykirkelig svensk språk, nedtoning av kraftuttrykk og utelatelse av setninger og hele avsnitt i talene, ble oppfattet som tilpasning til det moderne samfunn på bekostning av talenes opprinnelige innhold og form. Kritikerne hevdet at det også endret den læremessige kristne betydningen i teksten, og at også læren ble tilpasset det moderne samfunn og ble uttrykk for en modernisering som brøt med læstadiansk tradisjon (Koistinen 1976).

Tillegget med ordforklaringer i Boremans oversettelse fra 1956 signaliserer at utgivelsen også var ment for et en leserkrets utenom den læstadianske forsamling. Her redegjør Boreman for hans forståelse av sentralt innhold – ord og uttrykk – i Læstadius' taler. Når Boreman tilbyr dette, gjør han også eksplisitt sin egen forståelse og tolkning av Læstadius. Det gir også kritikerene et konkret utgangspunkt i sin kritikk.

Koistinen (1976:37–41) trekker fram to spørsmål for å illustrere hvordan «de modernes» forståelse av kristendommen har ført til en endring av den tradisjonelle (les: førstefødt-læstadianske) lære. Det første Koistinen (1976:37) påpeker, er at man gradvis gikk bort fra «de eldstes» eksempel for hvordan man skulle forholde seg til verdslige saker. «De eldstes» eksempel tillegges stor betydning i læstadiansk tradisjon som eksempler til etterfølgelse. Det gjelder særlig i spørsmål knyttet til «kristendommen», knyttet til så vel lære (teologi) som levd liv. Når Koistinen skriver om fravikelse av «de eldstes» eksempel konkretiseres det med aksept for at kvinner begynte å gå med korte kjoler, menn med moderne hatter og hvite skjorter. Koistinen trekker også fram at i hjemmene ble orgel, TV og radio vanlig. I begravelser godtok predikantene kransnedleggelse og opplesing av siste hilsninger ved

kransnedleggelse. Feiring av bursdag, mors- og farsdag, bryllup med verdslige skikker. Til og med lotteri og idrett ble vanlig i forsamlingen, hevder Koistinen. Koistinen (ibid.) oppsummerer med at de gamle predikantenes eksempel på rett livsførsel nå blir betraktet som egenrettferdighet, og dermed ble de gamle predikantene spottet selv om «de prisades med läpparna».

Det andre Koistinen (1976:37–38) trekker fram, er at «Läran reformerades både i läroböckerna och i de muntlige predikningarna». Koistinen viser til at salmebøker og Bibelen kom i nye utgaver, og ble akseptert av «de kristne» (les: læstadianerne). Siden ble Læstadius-postillene (i Sverige, Finland, Norge og Amerika) og De førstefødtes brevbøker¹⁷ «forfalsket», og tidsskriftet *Faderrösten*¹⁸ ble etablert for å spre «moderne kristendom». Boreman-postillen trekkes fram som det verste eksempelet på endring i læren. Koistinen viser at Boreman utelot hele 45 000 ord i sin oversettelse. Om lag 500 hundre fra hver tale. I tillegg ble kraftutsagn nyansert. Disse endringene kritiseres som en tilpasning til mer kirkelig teologi, enn til forsamlingen av «vakte kristne». Ordforklaringene til slutt i postilleutgaven trekkes fram som eksempler på at forklaringer av innhold i Læstadius' prekener blir tilpasset en kirkelig forståelse, og betydningen blir dermed endret.

Utgitt på et større forlag er det et åpent spørsmål om det en forestilt leserkrets utenom den læstadianske forsamling har påvirket Boremans oversettelsesarbeid. Det kritikerne har oppfattet som en tilpasning til kirken, har muligvis vært en strategi fra Boremans side, nettopp for at Læstadius' taler kunne oppfattes som relevant også utover læstadianske miljøer. Med et språk som nedtonet Læstadius' kraftuttrykk, samt inneholdt relevante ordforklaringer, ville det potensielt sikre flere lesere og en bredere resepsjon av Læstadius' taler. Boreman-postillen synes å ha

¹⁷ Brevbøkene er samlinger med brev fra læstadianske predikanter blant De førstefødte. Brevbøkene som kritiseres her, er snakk er den svenske utgitt av Johan Pietiläinen (1966), og den norske utgitt av Bertheus Antonsen (1966).

¹⁸ *Faderrösten* ble etablert av predikanten Samuel Wettainen i 1960. Meldingsbladet trykket primært utdrag fra Læstadius' taler, taler av Raattamaa og andre læstadianske predikanter, og enkelte utdrag fra Luthers skrifter. Det eneste nyskrevne i disse bladene var Wettainens «lederartikkel» i hvert nummer.

siktet mot en bred kirkelig resepsjon av Læstadius' taler, mens de andre utgavene primært har siktet mot intern lesing og distribusjon.

En bokhistorisk tilnærming til de ulike oversettelsene av Læstadius' taler til svensk og norsk, viser at det særlig Boremans postille skiller seg ut. Boreman var en etablert og profesjonell oversetter, han var fagteolog og kirkehistoriker, og oversettelsen han gjorde ble gitt ut på et relativt stort forlag. De andre oversetterne var i alle hovedsak lekpredikanter, og lekmenn når det gjaldt oversettelesarbeid. Det har trolig påvirket oversettelsen fra *source language* til *target language* (Williams 2011:424–425). Der predikantene har søkt å sikre en så nær oversettelse fra *source language* til *target language* med etablert læstadiansk forkynnespraksis som rettesnor, har Boreman hatt egne oppfatninger av hvordan språket til Læstadius best kunne oversettes.

Et interessant trekk ved kartleggingen av oversettelser og utgivelser av Læstadiuspostiller, er at nærmere gransking av de ulike utgavene viser at alle utgavene siden 1950-tallet kan knyttes til den læstadianske gruppen De førstefødte. Også Boremans oversettelse fra 1956, selv om den altså skiller seg ut på flere måter. Den komplette utgaven som er under utarbeidelse av Biblioteca Laestadiana, er et unntak, men er like fullt et læstadiansk initiativ. Den synes å ha en bredere målgruppe, og skiller seg fra andre utgivelser. De førstefødtes engasjement for å utgi Læstadius på finsk, norsk og svensk, reiser spørsmålet om Læstadius' taler kan sies å ha størst aktualitet i denne læstadianske grupperingen. Samtidig synes det som om De førstefødte har hatt et ønske om å ha kontroll over, eller i alle fall påvirke, redigering og utgivelse av Læstadius' taler. En sentral del av dette handler om språkformen i talene. Et innblikk i de vurderingene som er gjort, gis i forordet til den svenske brevboken fra 1966, redigert av Johan Pietiläinen (1966), som altså også sto bak en av utgivelsen av Læstadius taler. I forordet til brevboken skriver han:

Det speciella talesätt, som användes inom vår krets, är ofta okänt utanför den. Den har utvecklat en egen vokabulär, ”kristendomens eget språk”, som utomstående och ofta även vår egen uppväxande generation ofta har

svårt att forstå. Symbolismen är för oss invänd, men för många andra svår-förståelig. Jag har därför stått inför ett Skylla och Carybdis: hur skulle jag kunna använda ett språk, som vår tids människor begriper, samtidigt som den äldre generationen skulle kunna känna igen de gamla kära tongångarna. En modern språkform kan verka vanvördig för de gamla, även om innehållet är detsamma. För de ungas skull har jag likväl dristat mig att genomgående använda verbets singularform (Pietilainen 1966:7).

Sitatet gir innblikk i de vurderingene som en oversettelse har medført. I denne sammenheng er det interessant at De førstefødte aksepterte Boremans oversettelse. Kanskje handlet det om at den bar preg av et noe arkaisk høytidelig svensk, og ikke et språk som umiddelbart kunne assosieres med moderne rikssvensk. Oversettelsen var like fullt språklig nokså ulik Hellmans oversettelse fra 1901.

I forordet til andreutgaven av Pietiläinens oversettelse fra 2017 heter det:

Sedan denna postilla första gången utgavs i svensk översättning för närmare femtio år sedan, har vårt språk förändrats så mycket att de yngre haft svårt att tillgodogöra sig innehållet. I denne utgåva har därför språket, men inte innehållet, bearbetats så att det bättre överensstämmer med nutida språkbruk vad gäller såväl meningsbyggnad som numera ovanliga ord och verbformer (Pietiläinen [1967] 2017:15).

Her argumenteres for at det er viktig å modernisere språket for å imøtekomme yngre generasjoner. Dette er en uvanlig argumentasjon i læstadiansk tradisjon, der det heller har vært vanlig å insistere på å beholde eldre ortografi i bibel, salmebøker, bønner og Læstadius' taler. Samtidig er det et uttrykk for at De førstefødte ønsker å ha kontroll med de språklige justeringer som gjøres. Når det er predikanter som står for oversettelsene, og ikke eksterne profesjonelle oversettelser, bidrar det også til å sikre at oversettelsen er i tråd med etablert teologi (Dahl 2013:137). Oversettelsesoppdraget overlates ikke til utenforstående, og i de tilfeller der det ikke er predikanter som står for oversettelsene, har de tydelig

vært involvert i arbeidet, slik det uttrykkes i forordene til det norske trebindsverket oversatt av Rustholkarhu-Sund (1984–1993). Det eneste tilfellet der en utenforstående har oversatt Læstadius' taler, er Boremans oversettelse fra 1956, og resulterte altså i intern strid.

I forordene til de svenske og norske oversettelsene takkes flere førstefødtpredikanter for å ha bistått med oversettelsene, eller det er en predikant som har oversatt selv (Børresen, Pietiläinen, Wettainen). Boreman takker også predikanten Samuel Wettainen for å ha lest ”førstekorrektur”. Når predikantene har vært trukket inn i oversettelsesarbeidet, handler det om at oversettelsene også må kommunisere med etablert forkynnelse (Dahl 2013:137). Oversettelsene ble slik sett påvirket av leserne (brukerne) av tekstene, og dermed justert og tilpasset etablert forkynningspraksis.

Boremans utgivelse synes like fullt å starte en endringsprosess blant De førstefødte der det å gjøre Læstadius' taler tilgjengelig på moderne svensk er et poeng. Oversettelsene til Wettainen (1985), og nytutgivelsen av Pietiläinen ([1967] 2017) er eksempler på det. Den samme tendensen kan knyttes til den finske utgivelsen av *Saarnat I–III* (1996, 1998, 2000).

KONKLUSJON

En bokhistorisk tilnærming gjennom Darntons begrep kommunikasjonskretsløp” har vist at oversettelser og utgivelser av Læstadius' taler primært har vært et internt læstadiansk anliggende. Alle Læstadius-postiller som er oversatt og trykket etter andre verdenskrig, det vil si fem svenske (Boreman 1956, Pietiläinen 1967 og 2017, Wettainen 1985, Koistinen 1999), i Norge Børresens oversettelse fra 1953 samt det norske trebindsverket (Rustholkarhu-Sund 1984–1993), knyttes til førstefødt-tradisjonen. I tillegg kommer Levi-gruppens initiativ om å tykke opp Hellmans oversettelse fra 1901 på nytt i 1963 (Helmann 1901/1963). Den finske utgivelsen *Saarnat I–III* (1996, 1998, 2000) er også utgitt av De førstefødte. Unntaket er den komplette utgaven av Læstadius' taler som er under utgivelse av Biblioteca Laestadiana.

Det interne engasjementet med oversettelser, redigering og utgivelser av Læstadius' postiller kan ses som en del av et etablert mønster i læstadiansk tradisjon, der det handler om selv å gi ut de religiøse tekstene man har behov for. Da sikres også at tekstene er i tråd med etablert forkynnelse og teologi, og foreligger i en språkdrakt man er kjent med. Å gi ut en Læstadius-postille kan også sies å være en sterk symbolhandling. Det gir indentitet, samtidig som spørsmål om oversettelse og språk kan vurderes ulikt og føre til splittelse.

Den bokhistoriske tilnærmingen til Læstadius-postiller reiser spørsmålet om man kan trekke den slutningen at Læstadius har, og har hatt, større aktualitet som religiøs inspirasjonskilde blant De førstefødte enn i andre læstadianske grupperinger. På gruppenivå i den læstadianske bevegelsen, synes det å være liten tvil om at Læstadius-taler har vært mer etterspurt blant De førstefødte enn blant øvrige grupperinger. Det betyr riktignok ikke at man kan konkludere at Læstadius' taler ikke har aktualitet i andre grupperinger. Når de fleste utgivelsene av Læstadius' taler like fullt kan knyttes til initiativ og engasjement blant De førstefødte, viser det et ønske om å vedlikeholde en tradisjon der Læstadius' taler har stor betydning.

OVERSIKT OVER LÆSTADIUS-POSTILLER

Laestadius, L.L. (1901/1933) [Brune 1901/1933]. *Kirke-postille. En samling predikener over aarets søn- og festdags-evangelier*. Oversatt av Ananias Brune. Narvik: Narviks bokhandel.

Læstadius, L.L. (1953) [Børresen 1953]. *Tredie postille. Kirkepostille*. Oversatt av Andreas Børresen. Narvik: Bertheus Antonsen, Beisfjord.

Læstadius, L.L. (1956) [Boreman 1956]. *Evangeliepostilla*. Oversatt av Per Boreman. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens förlag.

Læstadius, L.L. (1901/1963) [Hellman 1901/1963]. *Kyrkopostilla*. Oversatt av J. F. Hellman. Uppsala: Appelbergs Boktryckeri AB.

- Laestadius, L. L. (1964). *Postilla I–II*. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.
- Laestadius, L.L. (1966). *Saarnoja. Predikningar*. Oversatt og redigert av Esko Häkli. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.
- Læstadius, L.L. (1967) [Pietiläinen 1967]. *Predikningar*. Oversatt av Johan Pietiläinen. Göteborg: Kyrkliga förbundets bokförlag.
- Laestadius, L.L. (1984). [*Saarnat Puhtaina*]. *Rovasti Lars Levi Laestadiusen saarnat puhtaina. Jotka vastoin niitä kavaloita väärentäjiä näinä lopun aikoina hajallaan olevista käsikirjoituksista kokoilivat Lauri Koistinen ja Hannu Vilajakainen*. Pieksämäki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.
- Læstadius, L.L. (1984–1993) [Rustholkarhu-Sund 1984-1993]. *Preken-samling I-III*. Oversatt av Raija Rustholkarhu-Sund. Narvik: Læstadiusforlaget.
- Læstadius, L.L. (1985) [Wettainen 1985]. *Postilla*. Oversatt av Samuel Wettainen. Norrtälje: Affärstryckeriet.
- Laestadius, L. L. (1996, 1998, 2000). *Saarnat I-III*. Lahti: Esikoisles-tadiolaiset ry.
- Laestadius, L.L. (1999) [Koistinen 1999]. *Nya Evangeliepostillan*. Oversatt av Lauri Koistinen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Læstadius, L.L. (2017) [Pietiläinen 2017]. *Predikningar*. Oversatt av Johan Pietiläinen. TRT, Estland: Den Ursprungliga Apostolisk Lutherska Förstföddas Församling i Sverige. (nytt optryck av Pietiläinen 1967).
- Wikberg, L. E. (red.) (2006–2013). *Lars Levi Laestadius. Samlade predikningar 1-3*. Oversatt av Tore Töyrä. Haparanda: Bokförlaget Biblioteka Laestadiana.

LITTERATUR

- Andreassen, B.-O. (2016). Læstadianske meldingsblader som kulturelt minne. *Din. Tidsskrift for religion og kultur* nr 1, s. 27–44.
- Antonsen, B. (red.) (1966). *Brevboken av 1966*. Beisfjord: Forlagt av Bertheus Antonsen.

- Bergqvist, O. (1901). Prosten Lars Levi Læstadii Kyrkopostilla. Öfversättning från finskan af J. F. Hellman. *Kyrklig tidskrift* VII, s. 123–134.
- Bruce, S. (1990). *A house divided: protestantism, schism and secularization*. London: Routledge.
- Brännström, O. (1962). *Den læstadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet*. Lund: Theologiae Practicae 13.
- Bäcksbacka, E. (1948). De av H. Koller i U.S.A. erhållna Læstadius' manuskripten. *Finska kyrkohistoriska samfundets årsskrift* 35–36. Helsingfors: Finska kyrkohistoriska samfundet, s. 70–84.
- Dahl, G. (2013). Politikk, religion og tekst – Bibelen i kommunikasjonskretsløpet. I Gilhus, I. S. og Mikaelsson, L. (red.), *Religion i skrift. Mellom mystikk og materialitet*, s. 133–146. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahlbäck, G. (1950). *Den gamla och den nya människan i Lars Levi Læstadius' teologi*. Skånska centraltryckeriet: Lund.
- Dahlbäck, G. (1965). Per Boreman In memoriam. I Boreman, P. og Dahlbäck, G. (red.), *Lars Levi Læstadius och hans gärning*, s. 406–411. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag.
- Darnton, R. ([1982]2003). Hva er bøkenes historie? I Rem, T. (red.), *Bokhistorie*, s. 43–70. Oslo: Gyldendal.
- Driscoll, M.J. (2010). The Words on the Page: Thoughts on Philology, Old and New. I Quinn, J. og Lethbridge, E. (red.), *Creating the Medieval Saga: Versions, Variability, and Editorial interpretations of Old Norse Saga Literature*, s. 85–102. Odense: Syddansk universitetsforlag.
- Elenius, L. (2001). *Både finsk och svensk. Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850-1939*. Umeå: Umeå universitet.
- Elgvin, L.-A. Ø. (2010). *Lars Levi Læstadius' spiritualitet*. Skellefteå: Artos.
- Engler, S. og Gardiner, M. (2015). Translation. In Segal, R. og von Stuckrad, K. (red.), *Vocabulary for the Study of Religion. Volume 3*, s. 521–526. Leiden: Brill.

- Häkli, E. (1966). Utgivarens förord. I Häkli, E. og Wahlberg, E. (red), *Lars Levi Laestadius. Saarnoja. Predikningar*, s. 345–346. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.
- Koistinen, L. (1976). *Den andliga styrelsens skiften i den Förstfödda Laestadianska församlingen i Sveriges Lappmark*. Pieksämäki: Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino.
- Koistinen, L. og Mäkelä, E. (red.) (1990). *Vanhinten kirja IV*. Lappeenranta: Markkinointi Lappeenranta.
- Konkordiebogen eller den evangelisk-lutherske Kirkes Bekjendelses-skrifter* ([1899]1980). Oversatt av C. P. Caspari og Gisle Johnson. Avtrykk av 3. opplag av Kristiania-utgaven. Tromsø: Troms Trykk.
- Krefting, E. (2017). Bøkenes kraft: Bokhistoriske perspektiver på idéhistorien. I Krefting, E., Schaanning, E. og Aasgaard, R. (red.), *Grep om fortiden. Perspektiver og metoder i idéhistorie*, s. 255–271. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Kristiansen, R. (2000). Åndelige sanger under vandringen i nord. I Norderval, Ø. og Nesset, S. (red.), *Vekkelse og vitenskap. Lars Levi Laestadius 200 år*, s. 73–98. Tromsø: Ravnetrykk.
- Kristiansen, R. (2014). *Matrikkel over læstadianske predikanter i Norge 1850–2000*. Stensilserie D nr. 03 (revidert utgave). Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Kujanpää, L. (1997). *Kristillinen saarna. Lars Levi Laestadiusen funktionaalisi-historiallinen analyysi*. [Christian sermons. The structure and functionality of sermons delivered by Lars Levi Laestadius.] Oulo: Oulo university.
- Larsen, R. I. (2016). “Presten har det i bokhylla, mens vi har det i hjertet”. Hjertespråket – om minoritetsspråkernes posisjon i læstadianismen. Et norsk perspektiv. I Lindmark, D. (red.), *Gränsöverskridande kyrkohistoria*, s. 66–84. Umeå: Studies on the Religious History in the North 1.
- Nilsson, K. (1988). *Den himmelska föräldern. Ett stadium av kvinnans betydelse i och för Lars Levi Laestadius’ teologi och förkunnelse*. Stockholm: Uppsala women’s studies.
- Peltomaa, L. (1993). *Predikotextregister*. Lauri Peltomaa: Alingsås.

- Pietiläinen, J. (red.) (1966). *Brevsamling från den læstadianska väckelsen*. Luleå: Förlag Johan Pietiläinen.
- Raittila, P. (1967). *Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Raittila, Pekka (1976). *Lestadiolaisuus 1860-luvuilla. Leviäminen ja yht ei sönmuodostus* [Læstadianismen på 1860-tallet. Spredning og etablering]. Helsinki: Akateeminen kustannusliike.
- Svebak, K. (1990). *Statskirke uten menighetsrett. Historien om Den norske kirkes høymessereform og motstanden nordpå 1977–1983*. Alta: FDH-rapport.
- Svenska dagbladet*. 31. oktober 1965 og 3. november 1965.
- Talonen, J. (2001). Laestadianismen i Finland. *Læstadius 200 år*, s. 37–51. HiF-Rapport 2001:6. Alta: Høgskolen i Finnmark.
- Talonen, J. (2019, in press). International Laestadius. *Kyrkohistorisk årsskrift*. Uppsala: Kyrkohistoriska föreningen.
- Thomassen, E. (2011). Philology. I Stausberg, M. og Engler, S. (red.), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, s. 346–354. London: Routledge.
- Thulin, H. (1949). *Lars Levi Læstadius och hans förkunnelse*. Stockholm: Förlaget Filadelfia.
- Virkkunen, P. (1958). Laestadius redivivus. *Teologisk tidskrift* nr. 1, s. 22–31.
- Wikmark, G. (1980). *Lars Levi Læstadius' väg till nya födelsen*. Stockholm: Samlingar och studier till Svenska kyrkans historia.
- Williams, A. (2011). Translation. I Stausberg, M. og Engler, S. (red.), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, s. 421–432. London: Routledge.

ABSTRACT

The aim of this article is twofold. First, a mapping of Norwegian and Swedish translations and releases of Lars Levi Laestadius' sermons will be made. Secondly, a book-historical approach to each publication will contextualise the background for the release and the translation. The mapping has shown that later translations are related with one (or more)

of three Finnish postillas in the period 1876 to 1924, which simply are referred to as the first, second and third postilla. The book-historical approach shows that releases of Laestadius' speeches primarily is a matter of internal interest in the Laestadian movement. Furthermore, most of the of publications in Finnish, Norwegian and Swedish can be linked to initiatives from one specific Laestadian group, The Firstborn group. Findings from the article's mapping are finally discussed in reference to book-historical perspectives. Among other things, it is discussed whether or not the Firstborn's special engagement can be said to be a quest to adjust new translations to existing preaching.

Key words: Laestadius, Laestadianism, Firstborn group, book history, translation.